آموزش ساز قانون

جلد سوم

تألیف

ملیحه سعیدی

مؤسسه‌ی فرهنگی- هنری ماهور

تهران ۱۴۰۰

فهرست

اهداف آموزشی قطعات در کتاب‌های آموزش ساز قانون جلد اول تا سوم ۹
مقدمه‌ی مؤلف ۱۱
سخنی از استاد حسین علیزاده ۱۳
نشانه‌ها ۱۴
تمرین‌ها ۲۹
تمرین ۱ (چهارمضراب راست‌پنجگاه)، سی‌دی ۱، تراک ۱ ..... ۲۹
تمرین ۲ (پیش‌درآمد افشاری)، تراک ۲ ..... ۳۲
تمرین ۳ (چهارمضراب بیات ترک)، تراک ۳ ..... ۳۵
تمرین ۴ (پیش‌درآمد ماهور)، تراک ۴ ..... ۳۸
تمرین ۵ (سامانی)، تراک ۵ ..... ۴۲
تمرین ۶ (چهارمضراب فراز)، تراک ۶ ..... ۴۶
تمرین ۷ (رنگ سوم اصفهان)، تراک ۷ ..... ۴۸
تمرین ۸ (پیش‌درآمد بیات ترک)، تراک ۸ ..... ۵۲
تمرین ۹ (رنگ شور)، تراک ۹ ..... ۵۵
تمرین ۱۰ (جنگ)، تراک ۱۰ ..... ۵۸
تمرین ۱۱ (چهارمضراب حجاز)، تراک ۱۱ ..... ۶۱
تمرین ۱۲ (رنگ نستاری)، تراک ۱۲ ..... ۶۳
تمرین ۱۳ (خوارزمی)، تراک ۱۳ ..... ۶۷
تمرین ۱۴ (ویبراسیون با ناخن)، تراک ۱۴ ..... ۷۱
تمرین ۱۵ (ویبراسیون با پرده‌گردان)، تراک ۱۵ ..... ۷۲
تمرین ۱۶ (رنگ ابوعطا)، تراک ۱۶ ..... ۷۳
تمرین ۱۷ (رنگ همایون)، تراک ۱۷ ..... ۷۴
تمرین ۱۸ (رنگ بیات ترک)، تراک ۱۸ ..... ۷۶
تمرین ۱۹ (خزان)، تراک ۱۹ ..... ۷۸
تمرین ۲۰ (ترنم)، تراک ۲۰ ..... ۷۸
تمرین ۲۱ (رنگ اصفهان)، تراک ۲۱ ..... ۸۴

تمرین ۲۲ (پیش‌درآمد چهارگاه)، تراک ۲۲ ..... ۸۷
تمرین ۲۳ (چهارمضراب ماهور)، تراک ۲۳ ..... ۹۵
تمرین ۲۴ (حرکات مخالف دست‌ها)، تراک‌های ۲۴-۲۹ ..... ۱۰۱
تمرین ۲۴-۱، تراک ۲۴ ..... ۱۰۱
تمرین ۲۴-۲، تراک ۲۵ ..... ۱۰۱
تمرین ۲۴-۳، تراک ۲۶ ..... ۱۰۲
تمرین ۲۴-۴، تراک ۲۷ ..... ۱۰۲
تمرین ۲۴-۵، تراک ۲۸ ..... ۱۰۲
تمرین ۲۴-۶، تراک ۲۹ ..... ۱۰۲
تمرین ۲۵ (حجاز ضربی)، تراک ۳۰ ..... ۱۰۳
تمرین ۲۶ (چهارمضراب شفق)، تراک ۳۱ ..... ۱۰۵
تمرین ۲۷، تراک‌های ۳۳-۳۲ ..... ۱۰۷
تمرین ۲۷-۱، تراک ۳۲ ..... ۱۰۷
تمرین ۲۷-۲، تراک ۳۳ ..... ۱۰۹
تمرین ۲۸، تراک‌های ۳۶-۳۴ ..... ۱۱۱
تمرین ۲۸-۱، تراک ۳۴ ..... ۱۱۱
تمرین ۲۸-۲، تراک ۳۵ ..... ۱۱۱
تمرین ۲۸-۳ سی‌دی ۲، تراک ۱ ..... ۱۱۲
تمرین ۲۹ (رنگ افشاری)، تراک ۲ ..... ۱۱۳
تمرین ۳۰ (حدیث)، تراک ۳ ..... ۱۱۶
تمرین ۳۱ (چهارمضراب دشتی)، تراک ۴ ..... ۱۱۸
تمرین ۳۲ (کاروان)، تراک ۵ ..... ۱۲۲
تمرین ۳۳، تراک‌های ۹-۶ ..... ۱۳۱
تمرین ۳۳-۱، تراک ۶ ..... ۱۳۱
تمرین ۳۳-۲، تراک ۷ ..... ۱۳۱
تمرین ۳۳-۳، تراک ۸ ..... ۱۳۲
تمرین ۳۳-۴، تراک ۹ ..... ۱۳۲
تمرین ۳۴، تراک‌های ۱۲-۱۰ ..... ۱۳۳
تمرین ۳۴-۱، تراک ۱۰ ..... ۱۳۳
تمرین ۳۴-۲، تراک ۱۱ ..... ۱۳۳
تمرین ۳۴-۳، تراک ۱۲ ..... ۱۳۴
تمرین ۳۵ (بهروز)، تراک ۱۳ ..... ۱۳۵

تمرین ۳۶ (رنگ دشتی)، تراک ۱۴ ..... ۱۳۶
تمرین ۳۷ (رنگ افشاری)، تراک ۱۵ ..... ۱۳۸
تمرین ۳۸ (رنگ همایون)، تراک ۱۶ ..... ۱۴۰
تمرین ۳۹، تراک‌های ۱۹-۱۷ ..... ۱۴۱
تمرین ۳۹-۱، تراک ۱۷ ..... ۱۴۱
تمرین ۳۹-۲، تراک ۱۸ ..... ۱۴۲
تمرین ۳۹-۳، تراک ۱۹ ..... ۱۴۴
تمرین ۴۰، تراک‌های ۲۲-۲۰ ..... ۱۴۶
تمرین ۴۰-۱، تراک ۲۰ ..... ۱۴۶
تمرین ۴۰-۲، تراک ۲۱ ..... ۱۴۷
تمرین ۴۰-۳، تراک ۲۲ ..... ۱۴۷
تمرین ۴۱، تراک ۲۳ ..... ۱۴۸
تمرین ۴۲، تراک ۲۴ ..... ۱۴۹
تمرین ۴۳، تراک ۲۵ ..... ۱۵۰
تمرین ۴۴، تراک ۲۶ ..... ۱۵۱
تمرین ۴۵، تراک ۲۷ ..... ۱۵۲
تمرین ۴۶ (طلوع)، تراک ۲۸ ..... ۱۵۳
تمرین ۴۷ (تنها)، تراک ۲۹ ..... ۱۵۴
تمرین ۴۸ (رنگ چهارگاه)، تراک ۳۰ ..... ۱۵۵
تمرین ۴۹ (رنگ ماهور)، تراک ۳۱ ..... ۱۵۷
تمرین ۵۰ (بلال بلالم)، تراک ۳۲ ..... ۱۵۹
تمرین ۵۱، تراک‌های ۳۷-۳۳ ..... ۱۶۰
تمرین ۵۱-۱، تراک ۳۳ ..... ۱۶۰
تمرین ۵۱-۲، تراک ۳۴ ..... ۱۶۰
تمرین ۵۱-۳، تراک ۳۵ ..... ۱۶۰
تمرین ۵۱-۴، تراک ۳۶ ..... ۱۶۰
تمرین ۵۱-۵، تراک ۳۷ ..... ۱۶۱
تمرین ۵۲، تراک‌های ۳۸ و ۳۹ ..... ۱۶۱
تمرین ۵۲-۱، تراک ۳۸ ..... ۱۶۱
تمرین ۵۲-۲، تراک ۳۹ ..... ۱۶۱
تمرین ۵۳، تراک‌های ۴۰ و ۴۱ ..... ۱۶۲
تمرین ۵۳-۱، تراک ۴۰ ..... ۱۶۲

تمرین ۵۳-۲، تراک ۴۱ ..... ۱۶۳
تمرین ۵۴ (امان اوفجی)، تراک ۴۲ ..... ۱۶۳
تمرین ۵۵ (رشید خان)، تراک ۴۳ ..... ۱۶۵
تمرین ۵۶ ، تراک‌های ۴۷-۴۴ ..... ۱۶۷
تمرین ۵۶-۱ (اجرای ریز با مضراب رفت و برگشت)، تراک ۴۴ ..... ۱۶۷
تمرین ۵۶-۲، تراک ۴۵ ..... ۱۶۷
تمرین ۵۶-۳، تراک ۴۶ ..... ۱۶۸
تمرین ۵۶-۴، تراک ۴۷ ..... ۱۶۹
تمرین ۵۷، تراک‌های ۴۸ و ۴۹ ..... ۱۷۰
تمرین ۵۷-۱، تراک ۴۸ ..... ۱۷۰
تمرین ۵۷-۲، تراک ۴۹ ..... ۱۷۱
تمرین ۵۸، تراک ۵۰ ..... ۱۷۲
تمرین ۵۹ (اسمر یارم جوانه)، تراک ۵۱ ..... ۱۷۳
تمرین ۶۰ (سیمای جان)، تراک ۵۲ ..... ۱۷۴
تمرین ۶۱ (چهارپاره)، تراک ۵۳ ..... ۱۷۵
تمرین ۶۲ ، تراک‌های ۵۹-۵۴ ..... ۱۷۸
تمرین ۶۲-۱، تراک ۵۴ ..... ۱۷۸
تمرین ۶۲-۲، تراک ۵۵ ..... ۱۷۸
تمرین ۶۲-۳، تراک ۵۶ ..... ۱۷۹
تمرین ۶۲-۴، تراک ۵۷ ..... ۱۸۰
تمرین ۶۲-۵، تراک ۵۸ ..... ۱۸۱
تمرین ۶۲-۶، تراک ۵۹ ..... ۱۸۲
تمرین ۶۳ (دختر شیرازی)، تراک ۶۰ ..... ۱۸۳
تمرین ۶۴ (ربابه جان)، تراک ۶۱ ..... ۱۸۴
تمرین ۶۵ (ریحان)، تراک ۶۲ ..... ۱۸۵
تمرین ۶۶ (پیش‌درآمد افشاری)، تراک ۶۳ ..... ۱۸۶
تمرین ۶۷ (برداشتی از نغمه)، تراک ۶۴ ..... ۱۸۹
تمرین ۶۸ (ترانه)، تراک ۶۵ ..... ۱۹۱
منابع ۱۹۴

اهداف آموزشی قطعات
در کتاب‌های آموزش ساز قانون جلد اول تا سوم

- چابکی و سرعت در حرکات دست‌ها منطبق بر یکدیگر و عوض‌کردن پرده‌گردان‌ها
- ایجاد مهارت در حرکات دست‌ها و پرش‌ها
- ایجاد مهارت در اجرای قطعات سازهای مضرابی و بعضی از سازهای آرشه‌ای
- ایجاد حس و حال نوازندگی ایرانی منطبق بر امکانات ساز قانون
- فراگیری امکانات و وسعت ساز قانون در تکنیک‌های مضرابی و اجرایی
- ایجاد مهارت در اجرای قطعات با حرکت دست راست و چپ بر خلاف یکدیگر

تکنیک‌های اجرایی

- واخوان حرکات ملودیک دست راست توسط دست چپ و عکس آن
- دست‌ها در طرفین ساز
- حرکات مخالف دست‌ها (مختلط)
- حرکت دست‌ها در کنار هم
- پاساژها
- ریز همصدا، ریز اکتاو، ریز سه‌تاری، نت‌های زینت، تکنیک کندن سیم، گرفته‌های مختلف، زینت‌ها، دراب‌ها، تکیه‌ها، تریل‌ها، فلاژوله، پیتزیکاتو، نت بدون مضراب، تک و ریز، ریز و تک، گلیساندو، خراش و ویبراسیون، تک و تریل، ایجاد فواصل کروماتیک روی یک سیم و غیره.
- تقویت دشیفراژ و درک ریتم
- ایجاد مهارت و لطافت در نوازندگی
- حفظ صحیح نوانس‌ها و درک حالات مختلف دینامیکی و تک‌نوازی
- اجرای صحیح تمپوها

دانش علمی

- فراگیری پرده‌گیری روی یک سیم (ایجاد نت‌ها یا صداهای مختلف)
- فراگیری گام‌ها و آشنایی با دستگاه‌ها و نغمات آنها در قالب قطعه
- مهارت در یادگیری و شناخت دستگاه‌های ایرانی در نت‌های مختلف
- مهارت در تعویض پرده‌گردان‌ها
- فراگیری تکنیک‌هایی که توسط نگارنده ابداع شده و تاکنون در ساز قانون متداول نبوده‌اند. تعدادی از این تکنیک‌ها به همراه علائم ابداعی با توضیحاتی کوتاه در بخش علایم اجرایی ذکر شده است.

مقدمه‌ی مؤلف

خدای را سپاس که توانستم در ادامه‌ی کتاب‌های اول و دوم، کتاب سوم *آموزش ساز قانون*، را که در زمینه‌ی آموزش روش‌مند این ساز است برای استفاده‌ی هنرجویان به رشته‌ی تحریر درآورم. در این کتب که نتیجه‌ی چند دهه پژوهش و کسب تجربه و اطلاعات در زمینه‌ی ساز قانون را ارائه می‌دهد سعی شده که شیوه‌ی نوازندگی عربی به ایرانی برگردانده شود. در دهه‌های گذشته ساخت ساز و پرده‌گردان‌ها و سبک نوازندگی این ساز منطبق با الگوهای عربی و ترکی بود، ولی در این سه جلد، برای دورکردن سبک و تکنیک قانون‌نوازی از روش عربی و برگردان آن به سبک ایرانی، سعی شده است از ویژگی‌ها و نشانه‌های اجرایی این ساز تا ابداع علائم و منطبق کردن بسیاری از آن‌ها با علائم رایج موسیقی استفاده شود. همچنین افزودن و ابداع علائم اجرایی که در این ساز وجود نداشته باعث شده که ساز قانون در کنار سازهای دیگر ایرانی هویت اصلی خود را بازیابد.

تکنیک‌های اجرایی هر ساز به امکانات موجود در آن ساز بستگی دارد. در ساز قانون اجرای برخی از تکنیک‌های سازهای ایرانی و کلاسیک امکان‌پذیر است.

قانون جزو دسته‌سازهای زهی- زخمه‌ای مطلق است (سازهایی که با زدن زخمه روی سیم‌های آزاد و بدون پرده‌گیری به صدا درمی‌آیند)، اما از امکانات اجرایی که در ساز قانون به وجود آمده گذاشتن انگشت روی سیم و کم و زیادکردن طول سیم آن است که باعث ایجاد صداهای مختلف روی یک سیم می‌شود و چنین امکانی مربوط به سازهای مقید است (سازهایی که با قراردادن انگشت روی سیم پرده‌گیری می‌شوند). لازم به ذکر است که این تکنیکی ابداعی در ساز قانون است. این ساز همانند هارپ و پیانو امکان اجرای آکورد و آرپژ برای هر دو دست به طور هم‌زمان و مجزا را دارد. اجرای آکومپانیمان یکی از ویژگی‌های این ساز است که قطعات کتاب سوم بر این اساس تنظیم و نوشته شده‌اند. اجرای تکنیک پورتامنتو[1] در سازهای آرشه‌ای، امکان اجرای نت بدون مضراب و خراش در ساز تار و بعضی امکانات اجرایی گیتار، هارپ و پیانو نیز به این ساز اضافه شده‌اند.

دیگر مواردی که در بخش علائم اجرایی این کتاب خواهند آمد را می‌توان در این ساز مورد استفاده قرارداد.

برای انتخاب بعضی علائم اجرایی جهت این ساز، تحقیقات بسیار گسترده‌ای (در پی تشکیل کمیسیونی متشکل از اساتید گرانقدر آقایان حسین دهلوی، کامبیز روشن‌روان و زنده‌یاد فریدون ناصری) روی علائم اجرایی سازهای غربی و ایرانی انجام شد که در این جلسات پیشنهادات این جانب مبنی بر انتخاب علائم ابداعی و انتخابی مورد تأیید قرارگرفت.

---

۱. اجرای اصوات میان دو نت به صورت پی‌درپی.

لازم به ذکر است که پژوهش‌های اینجانب روی ساز قانون از سال ۱۳۴۷ زمانی که هنرجوی هنرستان موسیقی ملی بودم، آغاز شد. در آن زمان ساز قانون به‌دلیل نداشتن روش نوازندگی جزو سازهای دوم هنرستان محسوب می‌شد. پس از اتمام تحصیل در زمان ریاست استاد حسین دهلوی و ورود به مرکز حفظ و اشاعه‌ی موسیقی و بخش موسیقی دانشکده‌ی هنرهای زیبای دانشگاه تهران، در سال ۱۳۵۱ و انتخاب ساز قانون به عنوان ساز تخصصی، پژوهش روی این ساز را به طور جدی‌تر پیگیری کردم و در سال ۱۳۵۵ پایان‌نامه‌ی خود را در زمینه‌ی تاریخچه، امکانات اجرایی و ابداعات روی ساز قانون زیر نظر اساتید محترم دکتر داریوش صفوت و زنده یاد محمدتقی مسعودیه ارائه دادم.

قطعات و تمرین‌های جلد سوم که روشی جهت یادگیری با همه‌ی انگشتان را ارائه می‌دهند، با در نظر گرفتن توان اجرایی هنرجویان در مقاطع مختلف ساخته و تنظیم شده‌اند. در این سال‌ها با تحقیق روی امکانات اجرایی سازهای مختلف، دست نوشته‌هایی برای قانون تهیه شده بود که قبل از چاپ در قالب یک مجموعه کتاب در اختیار هنرجویان مختلف قرار می‌گرفت تا برای آموزش آنها مورد استفاده قرارگیرد. ولی متأسفانه به‌دلیل نبود قانون کپی‌رایت در ایران و از سویی صرف زمان طولانی برای پژوهش برای اینجانب و همچنین نبود امکان نشر این کتاب‌ها، این مطالب توسط افرادی سودجو (که مطالب در اختیارشان قرار گرفته بود و یا با استفاده از موضوعاتی که در کنسرت‌های پژوهشی عنوان شده بود) مورد سوءاستفاده قرار گرفتند. این افراد بدون ذکر منبع و نام مؤلف از نتیجه‌ی پژوهش‌های اینجانب در مورد ساز قانون استفاده کردند. بی‌شک در این گونه موارد تاریخ روشنگر حقایق خواهد بود.

در پایان لازم می‌دانم از لطف تمام دوستانی که در تمامی مراحل آماده‌سازی این کتاب مرا یاری داده‌اند تشکر کنم؛ از فرزندان هنری عزیزم خانم‌ها حنانه سعیدی و بهار امراللهی و آقای صمد عبدی کمال تشکر و قدردانی را دارم. از رئیس موزه‌ی موسیقی آقای علی مرادخانی که طی سال‌ها برای پیشبرد کارهای فرهنگی مرا یاری کرده‌اند و همچنین حمایت آقایان مهدی افضلی مدیر عامل و سیدمحمد عمرانی معاون مالی مؤسسه‌ی فرهنگی و هنری توسعه‌ی هنرهای معاصر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مراتب قدردانی خود را اعلام می‌دارم. از جناب آقای محمد موسوی مدیر مؤسسه‌ی فرهنگی- هنری ماهور که همواره در امور فرهنگی پیشگام هستند و مساعدت و همکاری می‌نمایند نیز سپاسگزارم.

ملیحه سعیدی

۱۴۰۰

سخنی از استاد حسین علیزاده

قانون از جمله سازهایی است که در موسیقی ایران‌زمین حضوری کم‌رنگ داشته و از روزگاران کهن ردپایی از آن دیده نمی‌شود. در تمام رساله‌ها و کتب قدیمی به‌عنوان یکی از سازهای ایرانی از آن نام برده شده اما در آثار صوتی باقی‌مانده از گذشته به‌عنوان سازی مستقل اثری از آن نمانده است.

قانون هم مانند عود و رباب دارای شناسنامه‌ی ایرانی است. اما هر سه‌ی این سازها از جمله سازهایی هستند که نوازندگان آنها مانند بزرگان موسیقی و دانشمندان گذشته به علت شرایط نامناسب از ایران مهاجرت کرده تا در دیاری دیگر ادامه‌ی حیات بدهند. به همین دلیل، همان‌طور که دانشمندان و هنرمندان مهاجر آثار خود را به زبان عربی نوشته و منتشر کرده‌اند، نوازنده‌ها و سازهای هجرت کرده نیز با فرهنگ و موسیقی اقوام دیگر ادامه‌ی حیات داده‌اند و اکنون پس از گذشت قرن‌ها همان‌طور که بعضی دانشمندان و فلاسفه‌ی ایرانی را عرب یا ترک می‌دانند، سازهایی مانند قانون، عود و رباب را نیز به ملیت‌های دیگر نسبت می‌دهند.

در چند دهه‌ی گذشته هنرستان موسیقی ملی با مدیریت همیشه یاد استاد روح‌اللّه خالقی و استاد حسین دهلوی تلاش ارزنده‌ای در زمینه‌ی احیاء سازهای فراموش‌شده به عمل آورد، که قانون یکی از آنهاست. در نتیجه با دعوت از زنده‌یاد مهدی مفتاح، نوازنده‌ی قانون، آموزش این ساز در هنرستان موسیقی ملی پایه‌گذاری شد و در این زمینه هنرجویان جوانی پا به عرصه‌ی هنر قانون‌نوازی گذارده و خود نیز شاگردانی قابل به جامعه عرضه کرده‌اند. از جمله شاگردان کوشا و پیگیر استاد مفتاح، خانم ملیحه سعیدی بودند که طی چهار دهه‌ی گذشته شاهد کوشش‌های شایسته‌ی ایشان در زمینه‌ی آموزش، نوازندگی و ترویج این ساز بوده‌ایم. خانم ملیحه سعیدی در عرصه‌ی موسیقی از دو جنبه‌ی مهم فعالیتی ارزنده داشته است:

۱. موسیقیدان، پژوهشگر و خلاق و همچنین معلم دلسوز

۲. ارتقاء ارزش و جایگاه زنان در موسیقی ایران

سال‌ها ممارست و عشق به موسیقی از ایشان هنرمندی ساخته که با تمام مشکلات راه را برای خود و شاگردانش هموار ساخته است و در نتیجه‌ی این تلاش‌ها ساز قانون توانسته جایگاهی سزاوار در هنر موسیقی ایران پیدا کند.

با آرزوی تداوم تلاش و موفقیت‌های روزافزون برای این هنرمند گرانقدر...

حسین علیزاده

۱۳۸۵